

**MINŐSÉGÜGYI RENDSZEREK HATÁSA A MAGYAR ZÖLDSÉG- ÉS
GYÜMÖLCSTERMELÉSRE**

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Czeglédi Melinda

Budapest, 2011

A doktori iskola

megnevezése: Budapesti Corvinus Egyetem
Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola

tudományága: Agrárműszaki

vezetője: Csemez Attila, DSc
Tanszékvezető egyetemi tanár
Budapesti Corvinus Egyetem
Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék

Témavezető: Bálint János, CSc
Tanszékvezető egyetemi tanár
Budapesti Corvinus Egyetem
Menedzsment és Marketing Tanszék

A jelölt a Budapesti Corvinus Egyetem Doktori Szabályzatában előírt valamennyi feltételnek eleget tett, az értekezés műhelyvitájában elhangzott észrevételeket és javaslatokat az értekezés átdolgozásakor figyelembe vette, ezért az értekezés védési eljárásra bocsátható.

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

1. A munka előzményei, a kitűzött célok

A fejlett világ fogyasztói egyre körültekintőbben mérlegelik az élelmiszerbiztonságot, a termelés környezettudatosságát, az egészségtudatosságot és az élelmiszerek egyéb bizalmi tulajdonságait (GMO mentesség, biotermékek) (Myers et al., 2004). Egyre növekszik az élelmiszerekkel kapcsolatos információ iránti igényük (földrajzi eredet jelentősége, etikai-társadalmi megfelelés), valamint kényelmi és prémium termékek kereslete (Orbánné, 2003), mert a fogyasztó dönt egy termék sikerességéről vagy kudarcáról (Shewfelt, 1999). A globális élelmiszer rendszerek egyre inkább a bizalomra és szimbolikus dimenziókra épülnek. Mindehhez nyújtanak fontos háttér információkat a minőségügyi rendszerek, melyek legfőbb feladata, hogy igazolják azokat a bizalmi tulajdonságokat, amelyeket a fogyasztó a vásárlás során nem képes megvizsgálni. A fogyasztói trendek a tapasztalati terméktulajdonságok helyett egyre inkább a bizalmi terméktulajdonságokra összpontosítanak. A fogyasztók a vásárlási döntéseik meghozatalában tudatosan törekszenek az információszerzésre, hogy csökkentsék az előállítók és fogyasztók közti információs aszimmetriát, és ehhez gyakran a csomagolási információkat és a minőségtanúsító jeleket hívják segítségül.

Az elmúlt 30 év során a mezőgazdasági (illetve a gazdaság minden területére vonatkozó) minőségbiztosítási szabványok és tanúsítási programok száma látványosan nőtt. Az exportálni vagy kiskereskedelmi egységeken át piacra kerülni kívánó termelőnek nem csak az import és hatósági előírások elburjánzásával kell szembesülnie, hanem a különböző (részben niche-) piacokhoz különféle további követelményeknek is meg kell megfelelnie. Napjainkban megfigyelhető trend, hogy a nemzetközi kiskereskedelmi láncok összeolvadva tovább erősödnek. A beszállítóiktól elvárják a „globális” egész éves nagy volumenű ellátást, a magán és közösségi szervezetek által megfogalmazott élelmiszerbiztonsági szabályoknak és előírásoknak való megfelelést, ezáltal a rájuk eső felelősség és a fogyasztók veszélyeztetésének csökkentését (Humphreys, 2006). Ezek a tényezők együttesen helyezik erős nyomás alá a hagyományos termelési és ellátási lánc szereplőit mind a belföldi mind az export piacokon.

Véleményem szerint a téma jelentősége kiemelkedő, hiszen élelmiszerekről van szó, amelyek mással nem helyettesíthető, bizalmi termékek, és ezek biztonságát (minőségét) garantálni szükséges. Ahhoz, hogy ez valóban megvalósulhasson az élelmiszer érték- ill. ellátási-lánc teljes hosszát, annak minden elemében megvalósuló folyamatokat szabályozni kell. Éppen ennek elégtelen volta miatt jelentek meg a különböző privát kezdeményezések a lehető legmagasabb fokú fogyasztói elvárások kielégítésére; nem véletlenül a minőségügyileg legkevésbé átszótt elsődleges termesztés és feldolgozás területén. A ma már általánossá vált fogyasztói minőségi elvárások teljesítésének célja döntően befolyásolja a magyar kertészeti termékek exportképességét, mivel a

minőségügy a fejlett világban ma már a természetstechnológia és menedzsment elengedhetetlen és szerves része. A magyar termékeknek a világpiacon kell versengeniük, hogyha a „Kert-Magyarország” álom valóra váltására vágyunk. A minőségügy általánosságban itthon is igen népszerű, ennek ellenére, a kertészeti (mezőgazdasági) specialitásai, egyedi követelményei és sajátos rendszerei kevésbé kutatottak és alkalmazottak.

Disszertációm a magyarországi minőségügyi viszonyokat, a világszerte elterjedt rendszerek hazai ismeretét, alkalmazását tárja fel a magyar TÉSZ-ek világában, valamint törekedve a lehetséges megoldások és utak bemutatására, rávilágít a nehézségekre is.

Hipotéziseim:

- A válaszadók szerény minőségügyi, minőségmenedzsment ismereteik alapján tévesen ítélik meg a minőség fontosságát, nem ismerik fel a versenyképességben játszott szerepét; ezért a bennük rejlő lehetőségek kiaknázására csak korlátozottan képesek.
- A rendszerek bevezetésére ható legnagyobb erő a piaci nyomás, (kereskedők B-2-B, és kereskedők-fogyasztók a B-2-C esetén) a vevők elvárása. Feltételezésem szerint belső igény elsődlegesen ritkábban jelenik meg, ennek megfelelően nagyon magas a kiépítés és az üzemeltetés külső aránya is.
- A kifogások és panaszok ellenére a legtöbb államilag elismert magyar TÉSZ rendelkezik valamely minőségügyi rendszerrel, sőt, párhuzamosan vevői elvárásra többet is működtetnek egyszerre.
- Feltételezésem szerint a rendszerek bevezetésének legnagyobb vélt akadálya a magas költségvonzat, ez azonban gazdaságilag nem megalapozott, mert gazdasági eredmény kimutatást, költség-haszon- elemzést nem végeznek a termelők.

2. Anyag és módszer

2.1 Anyag

2009-2010 évek folyamán primer kutatásokat végeztem a kertészeti elsődleges előállítással foglalkozó Termelői csoportok (TCS, korábban előzetesen elismert TÉSZ) és Termelői Értékesítői Szövetkezetek (TÉSZ, véglegesen elismert) valamint a friss zöldség-gyümölcsöt értékesítő vagy feldolgozó vállalkozások között a minőségügyi rendszerekkel kapcsolatos ismereteikről, attitűdjükről, alkalmazásukról. Azért esett a választás a termelői szerveződésekre, mert a közös agrárpolitika alapelemei és támogatási egységei, valamint VM nyilvántartásukból eredően ismert alapsokaságot képeznek. Statisztikai adat alig létezik róluk. A válaszadó szervezetek megoszlását mutatja az 1. táblázat.

1. táblázat: A vizsgálati minta összetételének alakulása

Régió	Szervezet típusa	Működő szervezetek száma (az érvényes VM lista alapján)		Válaszadók száma		Minta aránya a régióként %	Régióként összes válaszadó aránya %
		Db	%	db	%		
Közép-Magyarország	TCS	2	8,33	2	14,29	100,00	100,00
	TÉSZ	5	10,42	5	17,24	100,00	
Észak-Magyarország	TCS	3	12,50	3	21,43	100,00	100,00
	TÉSZ	2	4,17	2	6,90	100,00	
Észak-Alföld	TCS	10	41,67	4	28,57	40,00	50,00
	TÉSZ	16	33,33	9	31,03	56,25	
Dél-Alföld	TCS	8	33,33	4	28,57	50,00	56,00
	TÉSZ	17	35,42	10	34,48	58,82	
Közép-Dunántúl	TCS	0	0,00	0	0,00		50,00
	TÉSZ	2	4,17	1	3,45	50,00	
Nyugat-Dunántúl	TCS	1	4,17	1	7,14	100,00	50,00
	TÉSZ	3	6,25	1	3,45	33,33	
Dél-Dunántúl	TCS	0	0,00	0	0,00	0,00	33,33
	TÉSZ	3	6,25	1	3,45	33,33	
Összesen	TCS	24	100,00	14	100,00	58,33	59,72
	TÉSZ	48	100,00	29	100,00	60,42	

A vizsgálati anyagba a termelőkön kívül a zöldség-gyümölcs szektorban érintett kiskereskedelem és élelmiszer-feldolgozók, valamint az állami irányítás, a szakmai szervezeti és a felkészítői/szaktanácsadói oldal is bekerült. 11 kereskedelmi (ebben 9 kiskereskedelmi lánc), 3 hűtőipari vállalkozás, 5 konzervüzem és 1 felvásárló-feldolgozó kérdőívét, és 3 db szakértő mélyinterjút dolgoztam fel.

2.2 Módszer

A kutatás elméleti megalapozása után primer információ gyűjtés keretében kvalitatív és kvantitatív információt gyűjtöttem, ehhez a standard kérdőív és a szakértői mélyinterjú technikáját alkalmaztam. Két egymással összefüggő kérdőívet készítettem, egyiket a termelői oldal, a másikat a kereskedelmi-feldolgozó oldal számára; azzal a céllal, hogy a kérdőív bizonyos kérdései összehasonlíthatóak legyenek.

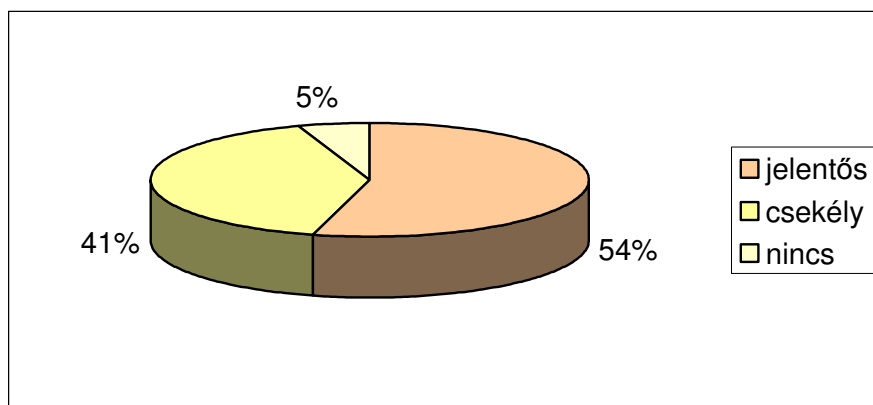
Kvantitatív és kvalitatív értékelési módszereket alkalmaztam, leggyakrabban keresztábrákat és gyakorisági táblázatokat készítettem. Az összefüggés vizsgálatokban a függetlenséget Pearson-féle Chi négyzet próbával ellenőriztem, és Fisher's exact illetve Cramer's tesztel vizsgáltam a szorosságot. Nemparaméteres próbákkal végeztem a rangsorok értékelését. Az összes tényező együttes vizsgálatakor Friedman tesztet, a páronkénti összehasonlítás esetében Wilcoxon és McNemar teszteket végeztem. A látens változók meghatározása érdekében faktoranalízist, azt követően a válaszadók csoportok elkülönítésére K-közép módszerrel Klaszteranalízist végeztem. A klaszteranalízis eredményeit diszkriminancia analízissel erősítettem meg. Egyéni félstrukturált interjút készítettem a VM, a Magyar Zöldség-Gyümölcs Szakmaközi Szervezet és a felkészítői oldal egy-egy képviselőivel interjúterv és kérdéslista alapján.

A kérdőívekből nyert adatok elemzéséhez Pasw Statistics 18.0 (korábbi nevén SPSS 18.0), és SPSS Clementine programcsomagokat használtam, ábrák készítése esetén alkalmaztam a Microsoft Office Excel programot is.

3. Eredmények

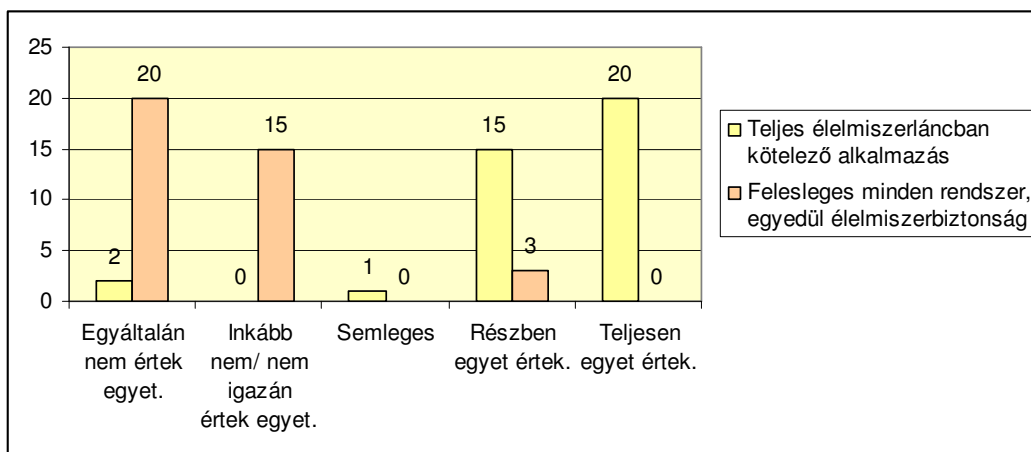
3.1 A minőségügyi rendszerekkel kapcsolatos attitűdök és vélemények

A válaszadók 95%-a szerint a minőségügyi rendszerek érezhető hatást fejtenek ki a forgalomba kerülő zöldség-gyümölcs minőségére. A válaszok külön értéke, hogy közel 70%-ban szakmai munkatársak töltötték ki a kérdőívet. A hatás erősségében azonban megoszlanak a vélemények, 54% gondolja úgy, hogy jelentős, míg 41% szerint csekély ez a hatás, ahogy ez a 1. ábraán látható. A vevői oldal többségi véleménye csekély hatásúnak tekinti a rendszereket, de a feldolgozók érezhetően fontosabbnak értékelik a kiskereskedelmi válaszadóknál.

1. ábra: A válaszadók általános véleménye a minőségügyi rendszerek minőségre gyakorolt hatásáról

A minőségügyi rendszerek jövőjével kapcsolatban öt állítással kapcsolatban kellett egyetértésüket vagy egyet nem értésüket kifejezniük 5 fokozatú Likert skálán. A 2. ábraábrán jól látható két kiemelt állítás ellentétes megítélése, amely egy irányba mutat.

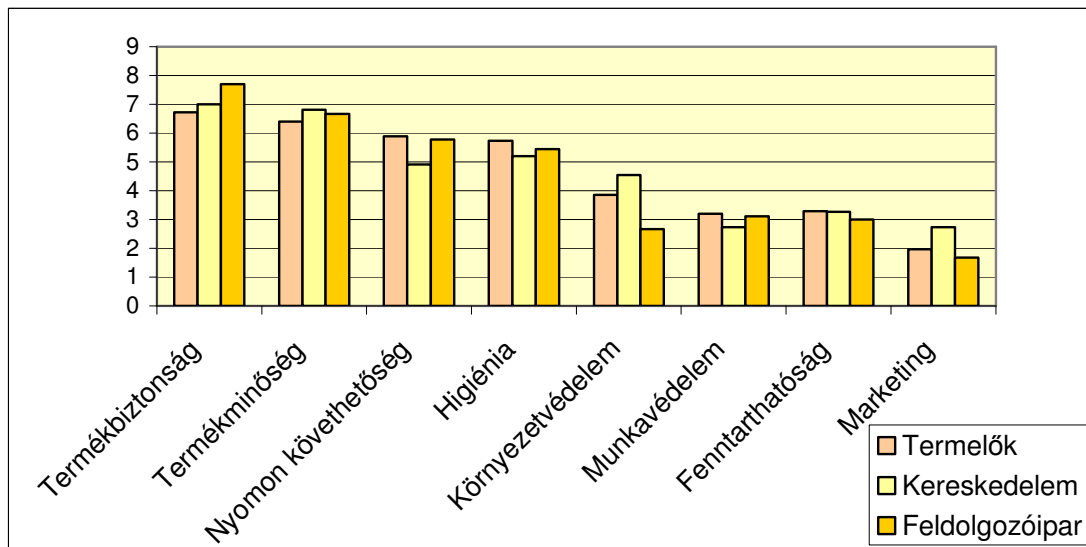

2. ábra: A rendszerek alkalmazásával kapcsolatos két vélemény összehasonlítása

A válaszadók döntő többsége elutasítja, hogy nincsen szükség a minőségügyi rendszerekre. Érzik hatását a termék minőségén, de a mostani, kissé kaotikus helyzetben változtatást kívánnak.

52,6% szerint a teljes élelmiszer láncban kötelezővé kellene tenni a rendszerek alkalmazását, és közel 50% részben, 18% teljesen egyet ért abban, hogy egy államilag kidolgozott, kötelezően alkalmazott rendszer lehet egy megoldás. A részben egyetértők a kötelező jelleget vitatják. Egy államilag kialakított rendszerrel értenének egyet, ami nem kötelező, de hazai viszonylatban kiváltaná a nemzetközi önkéntes rendszereket, és bíznak az alacsonyabb költségigényében is. A hatósági oldal képviselője határozottan a kötelezővé válás ellen érvelt, szerinte amennyiben a rendszerek kötelezővé válnak, értékük csökkenne, csak „papírrá” válnának.

Nyolc általános rendszer tényezőt azonosítottam, ami szinte minden rendszer sajátja, és ezek fontosságának értékelésére kértem a válaszadókat. Az elvégzett Friedman próba igazolta, hogy a válaszok alapján van szignifikáns különbség az összetevők fontosságában. A tényezőket a rangsorolás átlagai alapján (átkonvertálva) ábrázoltam a 3. ábraán. A termelői válaszok rangszámátlagai alapján a tényezőkből négy látványosan elkülönülő csoport alkotható (a közeli párok esetében Wilcoxon próbát végeztem). A termékbiztonság, -minőség a legfontosabb (Wilcoxon próba 0,709); a nyomon követhetőség és a higiéniai követelmények a második csoportba kerültek (Wilcoxon próba 0,828), ezek még egyértelműen fontosabbak a válaszadók számára, mint a harmadik csoportba sorolt környezetvédelem, munkavédelem, fenntarthatóság. Önálló csoportot alkot a rendszerek marketing értéke, ezt határozottan leértékelték a válaszadók.

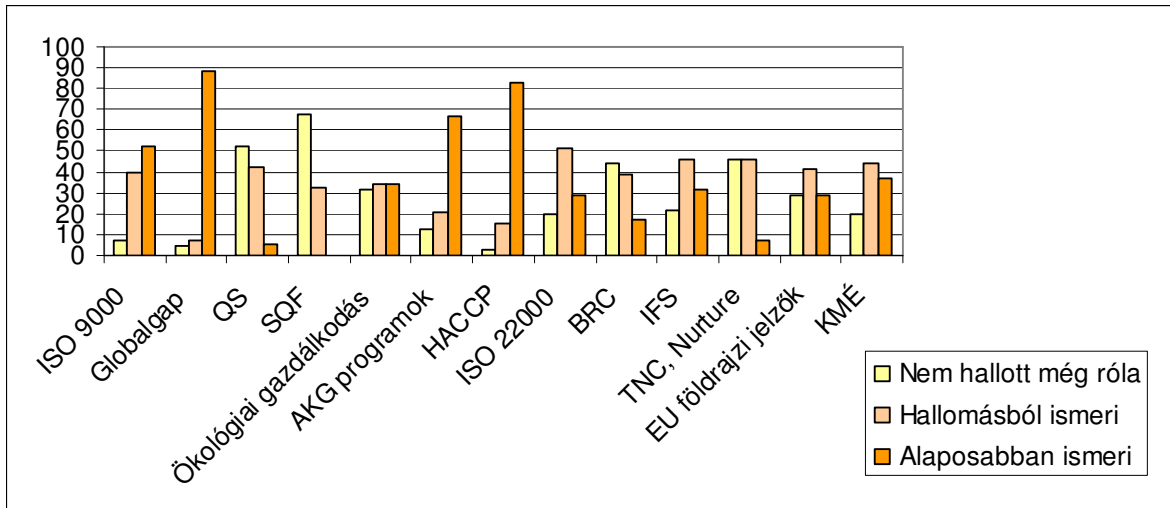
3. ábra: Az általános rendszer összetevők fontossága

A vevői és termelői szektor összesített sorrendje azonos, de a vevők a termékbiztonságot sokkal fontosabbnak tartják. A feldolgozók az élelmiszer-feldolgozásban döntő paraméterek fontosságát (termékbiztonság, higiénia, nyomon követhetőség) jelentősen felértékelik minden más válaszadóhoz képest.

3.2 A minőségügyi rendszerek ismerete és alkalmazása

A minőségügyi rendszerek általános ismerete nélkülözhetetlen a versenyképes kertészetekben, első lépés az alkalmazásuk felé. A következő (4. ábra) ábra a válaszadók ismereteit mutatja be a minőségügyi rendszerekről.

4. ábra: A minőségügyi rendszerek ismerete a válaszadó szervezeteknél

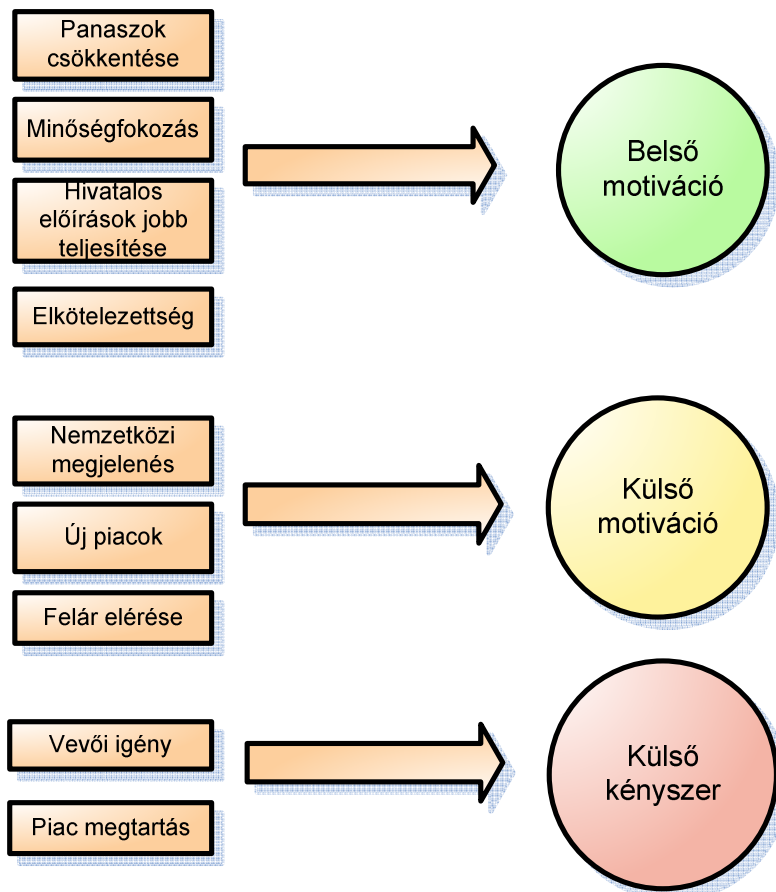
A Globalgap rendszer a legismertebb több mint 88%-os alapos ismerettel. A HACCP azért kaphatott ilyen magas (80% feletti) ismeret arányt, mert hűtőház, feldolgozó esetében a manipulációra kötelező alkalmazni, a többi élelmiszerbiztonsági rendszer nem szerepelt jól, magasabb szintű élelmiszerbiztonsági rendszer ismeretre számítottam. Az Európai Unió földrajzi árujelzők szolid ismerete indokolható az itthoni rövid történetével, de a Kiváló Magyar Élelmiszer védjegy rendszer is alig ismertebb.

A válaszadókat a rendszerek jelenlegi és jövőbeni alkalmazási arányának becslésére is felkértem. A válaszokban rendszerint túlbecsülték a felmérésben született eredményeket. Minden rendszer megítélésében nagyon nagy a szórás az adatok között, szinte azonos az átlagukkal, ezért azt a következtetést vonom le, hogy a válaszadók nagyságrendileg sem ismerik a kertészeti alkalmazást; véleményem szerintem egyik oldal sem, ezért különösen fontos volna egy nyilvántartás az alkalmazott rendszerekről. Az 5 és 10 évre előtekintő válaszokban jellemzően csekély és jelentős növekedéseket várnak a rendszerek működtetésében, az ISO 9001-es rendszer kivételével.

3.3 A rendszerek bevezetésére ható motivációs tényezők

A válaszadók értékelték az előre felsorolt motivációs tényezők erősségét saját esetükben. A piacaik megtartása egyértelműen a legfontosabb motívum, majd a vevők, kereskedelmi partnereik igénye, de ettől, alig lemaradva az új piacok szerzése és a nemzetközi megjelenés. A válaszadók

nem bíztak abban, hogy a rendszerek működtetése felárat eredményez, csak az értékesített mennyiség növekedésében reménykedtek. A minőségfokozás, a vevői panaszok csökkentése, és a hivatalos előírások teljesítése nem volt döntő szempont. A tényezők mögött rejlő látens motivációk feltáráshoz faktoranalízist végeztem a megadott összetevőkön. A faktoranalízis segítségével három faktort azonosítottam a 11 felsorolt tényező mögött (5. ábra).

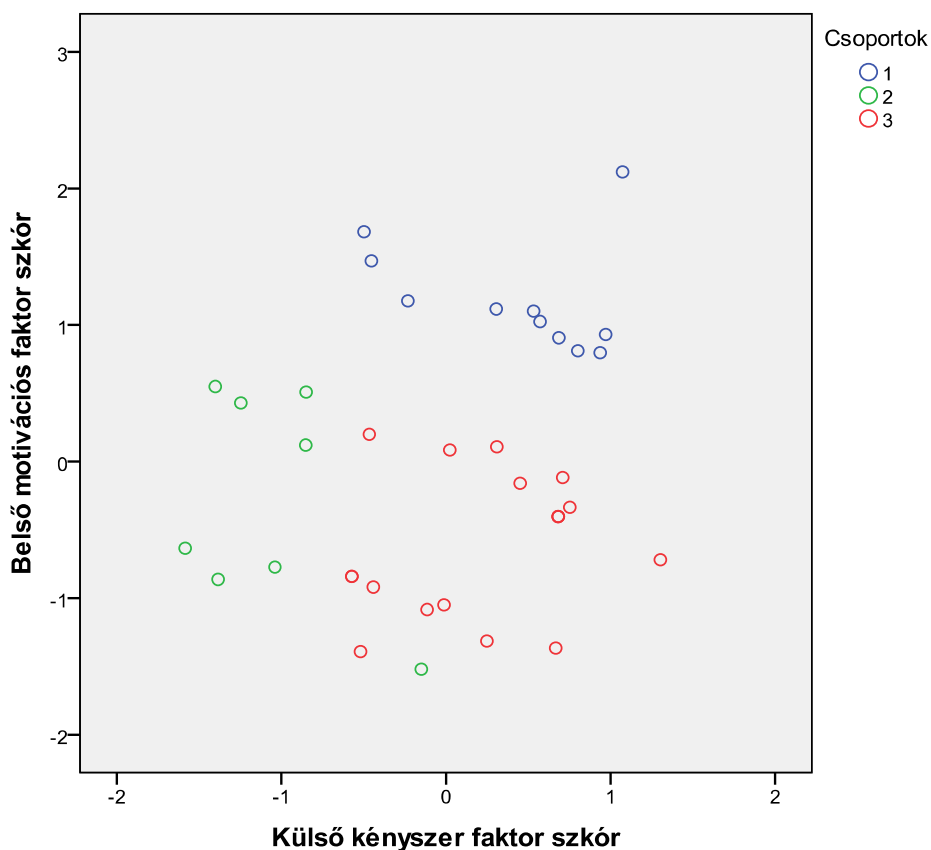

5. ábra: A motivációs tényezők mögötti látens változók azonosítása

Az első faktor a panaszok csökkenését, a minőségfokozást, a hivatalos előírások teljesítését és a rendszer irányába való elkötelezettséget tartalmazza, ezt a tényezők jellegéből következően *belső motivációnak* neveztem el. Ezek a tényezők a vállalkozás cégkultúrájából, vezetési filozófiájából erednek, ennek megfelelően belső kezdeményezésűek, direkt külső hatás nem érhető rajtuk tetten, vagyis saját elhatározásból erednek. A második faktorba a nemzetközi megjelenés, az új piacok szerzése és a felár elérése tartozik, ezeknek a *külső motiváció* nevet adtam, mert keveredik benne a belső fejlődési, továbblépési vágy és a felismerése, annak a külső feltételnek, hogy minőségügyi rendszer alkalmazása szükséges az értékesítéshez. A harmadik faktorba a vevői igény és a piac megtartás megjelenése került, vagyis tisztán külső, a szervezettől független elvárások, ezért a *külső kényszer* nevet kapta.

A faktorok alapján a válaszadók között klaszteranalízis módszerrel három nagy csoportot azonosítottam: az első csoportba (klaszterbe) a belső motivációval vezérelt válaszadók (11 tag), a második csoportba a külsőleg motiváltak (8 tag), míg a harmadik csoportba a külső kényszer által vezérelt válaszadók (18 tag) kerültek. A kettes faktor szignifikancia szintje alapján csoportképző ereje nem bizonyult szignifikánsnak.

A 6. ábra grafikusán mutatja be a három klaszter érzékelhető elkülönülését. A vízszintes tengely a külső kényszer, a függőleges tengely a belső motiváció faktorához tartozó értékeket (szkórokat) ábrázolja.

6. ábra: A klaszteranalízis alapján elkülöníthető válaszadói csoportok

Látható, hogy a belső motivációs faktor értéke alapján jól elkülöníthetőek a belső motivációjú és a nem belső motivációjú tagok (első és nem első csoport). A második és harmadik csoport elkülönítésében pedig főként a külső kényszer ereje vesz részt. A klaszterezés karakterisztikáját diszkriminancia analízissel is igazoltam. A klaszterezés alapján csoportokba sorolt két diszkriminancia függvény 97,3%-os sikerrel tudta igazolni a csoportba sorolást.

A klaszterek jellemzőinek ismertetése

A motivációs különbségeken túl, amely a fő megkülönböztető tényező a csoportok között, további különbségek is megfigyelhetők. Érdemi különbséget az első és harmadik faktor alapján képzett csoportok között figyeltem meg, a második csoport vegyes tulajdonságokkal rendelkezik.

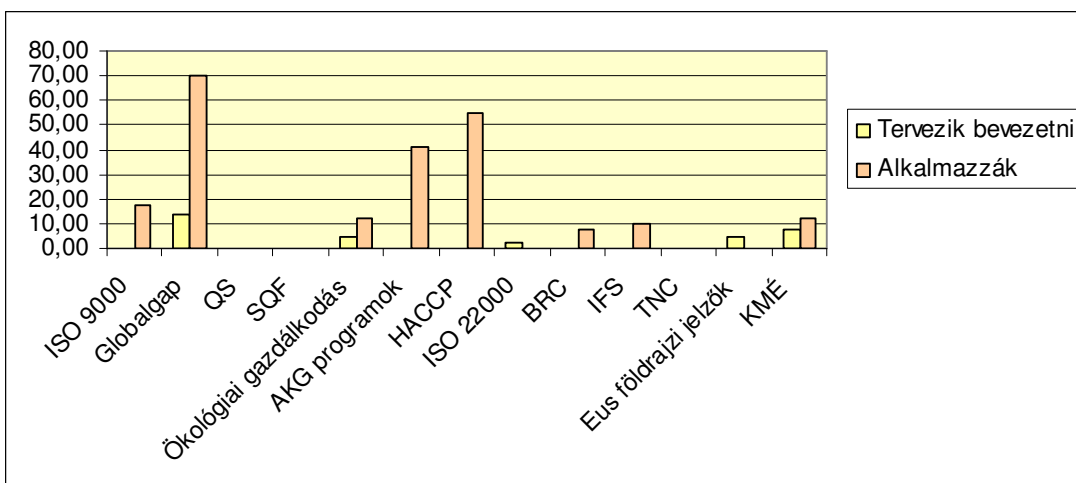
A belső motiváltak között a TЭСZ-ek dominálnak (91,7%), míg a külső kényszer vezérelte csoportban a nagyobb arányban vannak jelen a Termelői Csoportok.

A minőségügyi rendszerek hatását a belső motiváltak jelentősnek ítélik (75%), és inkább a kötelező alkalmazás mellett voksolnak, míg a másik csoportokban azonos a csekély-jelentős válaszok száma, és több az egyetértés a rendszerek feleslegességével.

Az első csoportban a rendszerek bevezetését 30%-ban munkatárs végzi; rövidebb idő alatt jutnak el a zökkenőmentes működésig, és ezután következik a tanúsítás, míg a harmadik csoportnál külsőre bízzák a feladatot, először tanúsítványt szereznek, majd rendeződik a működtetés. A belső motiváltak nagyobb arányban sokallják a bevezetési és működtetési költségeket (80/50%). Megfigyelhető egy erős panaszcsökkentési ok is a belső motiváltak között. A külső kényszer vezéreltek között pedig alacsonyabb a minőségügyi rendszerbe bevont tagok aránya.

3.4 A válaszadók rendszeralkalmazása

A válaszadó szervezetek közül több mint 90% legalább egy rendszert alkalmaz, csupán négyen nem működtettek a felmérés időpontjában egyetlen minőségügyi rendszert sem (7. ábra). A teljes alapsokaságra vetítve biztosan kijelenthető, hogy ez az eredmény pozitív irányba torzít. Feltételezhető, hogy a nem válaszolók között nagyobb arányú a nem alkalmazás. A válaszadók között azonban a korábbi vélemények (adatok nem ismertek) alapján ez igen jó eredménynek számít. Árnyalja a képet, hogy a szervezetek rendszerint csak termelő tagjaik kisebb csoportjára alkalmazzák a rendszert, a válaszadók esetében körülbelül 50%-os a részvétel.

7. ábra: A válaszadóknál alkalmazott minőségügyi rendszerek

Az ismeret és az alkalmazás tendenciái hasonlóak, ennek megfelelően a válaszadók legnagyobb része, közel 70%-a rendelkezik Globalgap tanúsítvánnyal, és további majd 14% tervezi bevezetni a közeljövőben. A „népszerűsége” annak köszönhető, hogy a kiskereskedelmi láncok egy része megköveteli, de az export is szinte megvalósíthatatlan nélküle. A HACCP nagyfokú alkalmazása a feldolgozók és hűtőházak meglétére enged következtetni, hiszen természetben csupán néhány esetben használatos. A többi élelmiszerbiztonsági rendszer nem szerepelt jól, alkalmazásuk nagyon csekély. Az AKG programok alkalmazása, ellentétben az ismeretük gyengeségével, elég magas, 66% számolt be részvételéről a programban. Az ISO 9001 szabvány alkalmazása már nem gyakori. Az ökológiai gazdálkodást alkalmazó szervezetek aránya 12% (5db), ez nagyon magas az országos statisztikai adathoz képest, de ezt nem a teljes csoportosulásra kell vonatkoztatni, hanem azt jelenti, hogy tagjaik között van biogazdálkodást folytató. Ugyanannyien alkalmazzák a Kiváló Magyar Élelmiszer rendszert is legalább egy termékük esetében, a képet javítja, hogy másik három szervezet tervezi bevezetni. Egy hosszú ideje létező magyar termék védjegy esetében ez nem túl nagy arány, különösen úgy, hogy majd 20%-uk sosem hallott sem a védjegyről, sem arról, hogy van kifejezetten zöldség-gyümölcs kategóriája is. Az Európai Unió földrajzi árujelzőket még senki sem alkalmazza, ami azzal magyarázható, hogy 2010-ben fogadták el első kertészeti termékeinkre vonatkozó oltalmainkat.

A kereskedők és feldolgozók leggyakrabban a HACCP-t és a saját szállítói rendszereiket várják el, majd a Globalgap és az AKG-ban való részvétel következik, de hat esetben (43%) semmilyen rendszert nem követelnek meg. A HACCP-t elsődleges feldolgozásra, és nem termesztésre írják elő. A Globalgap a válaszadó kereskedők felénél elvárás, míg a feldolgozók válaszaiban csupán két esetben jelenik meg mint előny. Az öko tanúsítvány csak az öko-ként beszállított és annak is értékesített termékek esetében elvárás, előny esetén általában nem kezelik külön a többi terméktől. A válaszokat összevetve jól látható, hogy azonos rendszerek szerepelnek a listák elején, ez megerősíti, hogy a vevői elvárások alapján „választják ki” és alkalmazzák a termelők rendszereiket. A elvárás és előny mögötti legerősebb motiváció, az elsődleges cél az élelmiszerbiztonság fokozása, ennek következtében a minőség javítása, és mindez a vevői igényeknek való megfelelés érdekében. A biotermékek (egy esetben KMÉ) kivételével nem különböztetik meg a tanúsítvánnyal rendelkező terméket, felárat sem fizetnek érte a termelőknek.

Az első rendszereket még az első TЭСZ-ek megalakulása előtt más formában vezették be a szervezetek, szinte kizárólag ISO 9000-ról beszélhetünk a '90-es években, illetve az agrár-környezetvédelmi program elődjéről, valamint egy bio tanúsítványról 2000-ben. Az ISO rendszerek bevezetése véleményem szerint részben annak volt köszönhető, hogy a '90-es évek közepén a Kereskedelem-fejlesztési Alap 50%-os támogatást nyújtott az ISO pályázatokhoz (Molnárné-Sembery, 1999). Majd egy hosszabb szünet, útkeresés következett, és 2003-tól (1 db IFS) elindult

az önkéntes termelési és élelmiszerbiztonsági rendszerek bevezetése és az agrár-környezetgazdálkodási programban való részvétel (2004 - 6 Globalgap, 4 AKG, 2 BRC; 2005 – 8 Globalgap, 5 BRC, 1 Öko). A felfutás annak köszönhető, hogy ekkor AVOP és GOP pályázatok segítették elő a nyomon követhetőségi rendszerek kiépítését és a Jó Mezőgazdasági Gyakorlat betartásának megvalósítását valamint ellenőrzését 50%-os tanácsadói költség támogatásával (FVM pályázati felhívása a minőségbiztosítási és nyomon követhetőségi rendszerek kiépítésének támogatására).

Az elmúlt években csökkenő mértékben, de folyamatosan vezetik be a rendszereket, a támogatási lehetőségek radikális szűkülése ellenére. Az egyetlen, amit találtam a TÉSZ működési program keretében nyújtott támogatás, amiből a mezőgazdaság nagyobbik része ki van zárva. A válaszadó szervezetek alkalmazott rendszereinek száma szerinti megoszlását mutatja a 2. táblázat.

2. táblázat: A válaszadó szervezetek alkalmazott rendszerek száma szerinti megoszlása

Alkalmazott rendszerek száma (db)	Csoportosulások száma (db)	Előfordulásuk (%)
Nem alkalmaz egyet sem	4	9,52
1	11	26,19
2	12	28,57
3	9	21,43
4	3	7,14
5	1	2,38
6	2	4,76

A válaszadók 50%-a két vagy három rendszert működtet egymás mellett. A „rekorderek” 6 programban, rendszerben vesznek részt egyszerre, két ilyen válasz érkezett vissza. Ezek a csoportosulások rendelkeznek ISO 9000, Globalgap és BRC tanúsítvánnyal, működtetnek HACCP rendszert, valamint részt vesznek az agrár-környezetgazdálkodási és a Kiváló Magyar Élelmiszer programban. Az első 4, esetleg 5 programot vevői elvárások alapján működtetik, erre utal a kereskedelmi-feldolgozóik kérdőívekben az, hogy ezek megléte elvárás vagy előny a beszállításnál. Több esetben előfordul a válaszok között, hogy a kötelező „alap” HACCP rendszer működtetése mellett egyéb önkéntes élelmiszerbiztonsági rendszert is alkalmaznak (BRC), ami itthon nem elvárás, és mindannyian export-orientáltak. Csupán négy válaszadó nem alkalmazott egyetlen rendszert sem, ezek feldolgozó üzem(ek)be és belföldi kiskereskedelmi egységekbe szállítanak. Érzékelhető, hogy az export-orientált cégekre a többféle rendszer működtetése jellemző, ennek ellenére nem mutatható egyértelmű kapcsolat az értékesítési irány és a rendszer alkalmazás illetve az alkalmazott rendszerek darabszáma között.

A rendszerek alkalmazása és létszámuk mellett nagyon fontos kiegészítő adatokat nyújt a teljes taglétszám és a bevont tagok aránya, valamint a teljes művelt terület és a bevont terület

aránya. Tagság szempontjából két kiemelkedő csoport a tagok maximum $\frac{1}{4}$ -ének illetve a minimum $\frac{3}{4}$ -ének bevonása. A kevés tag bevonásának lehetséges indoka, hogy szinte „jelképesen” alkalmazzák a rendszert, hogy megfeleljenek az előírt követelményeknek, de nagy befektetést (pénzügyi és idő) ne igényeljen, ez feltételezhetően inkább a külső kényszer hatása alatt állókra jellemző. Visszaellenőrizve az ebbe a csoportba tartozó válaszadók közel 73%-a külső elvárásra vezette be rendszerét. A tagságuk több, mint $\frac{3}{4}$ -ét bevonó szervezetek esetében magasabb, majd 36%-os a belső szereplők döntése következtében tanúsított vállalkozások száma.

Területi alapon vizsgálva, pozitívabb eredményeket tapasztalhatunk, a létszám arányoknál magasabb a bevont területeké. Ez eredhet abból, hogy a nagyobb területtel rendelkező tagokat vonták be, így területre vonatkoztatva nagyobb a tanúsítási arány, ez leginkább a második kategória (25-50% közötti) magasabb értékét magyarázza. A kis területet bevonók között $\frac{4}{5}$ a vevői elvárásra cselekvők aránya, viszont ez a feltűnő különbség nem figyelhető meg a területük több mint $\frac{3}{4}$ részét bevontak között.

TCS-k és TÉSZ-ek között szignifikáns különbség tapasztalható a bevezetési döntés alapján. Termelői csoportok esetén kisebb a belső döntés szerepe a rendszerválasztásban, mint a TÉSZ-ek között. A válaszadók közül legtöbben külső kényszer alapján vezették be a rendszert, főként kereskedelmi partner kérése/javaslat alapján. Alig marad le, és ez jó hír, a vezetőség és a kereskedelmi partner együttes döntése, amikor „némi segítséggel” döntötte el a vállalkozás a bevezetés kérdését, illetve a belső személy döntése alapján (főnök, tulajdonos, munkatárs javaslata) történt bevezetés, ez esetben a kereskedelmi partnerek elvárása nélkül döntöttek úgy a szervezetek, hogy működtetnek egy minőségügyi rendszert.

Időigény

Az eredeti adatok alapján a zökkenőmentes működésig eltelt idő átlagosan valamivel kevesebb, mint 7 (6,87), a tanúsítvány megszerzéséig pedig átlagosan valamivel több, mint 7 hónap (7,13). A válaszadók majd 30%-ánál a rendszer már három hónap eltelte után megfelelően működik, de a tanúsítványt jóval kevesebben szerzik meg ilyen rövid idő alatt. Leggyakrabban 4-6 hónap, de a válaszadók $\frac{1}{4}$ -ének közel egy év szükséges mind a jó működéshez, mind a tanúsítvány megszerzéséhez. A tanúsítással rendszerint megvárják a zavartalan működést, de a válaszok 17,6%-ában, előbb a tanúsítványt szerezték meg, és utána állt be a rendszer működése. Ezekben az esetekben egy kivétellel külső hatás is dominált a bevezetésben. Gyenge kapcsolat merül fel, a bevezetési motiváció és a zökkenőmentes működésig eltelt idő között, vagyis a kifejezetten rövid idő alatt jól működő rendszerek esetében 80%-ban merül fel legalább részben belső motiváció a bevezetési döntésben.

A tanúsítványok átlagos vevői elvárása

Három válaszadó esetében senki, öt esetben a vevők megközelítőleg 25%-a kérte. 18 válaszadó esetében – ez a leggyakoribb eset – a vevők többsége (kb. 75%-a) igényli, illetve 4 válaszadó minden vevője megkövetelte a tanúsítvány meglétét. Az exportra menő termékek szinte mind tanúsítottak (spárga, paprika, dinnyefélék, csonthéjasok), az orosz piacra szánt termékek esetében azonban érezhetően kisebb az elvárás, közel harmadukat nem kíséri tanúsítvány. Hazai piac esetében a válaszadók termékeinek többsége tanúsított, cseresznye, meggy és szilva több esetben kimaradt a tanúsítás alól. Bogyósok esetében alig 50% a tanúsítási arány.

3.5 A válaszadó vállalkozások minőségügyi erőforrásai

Szakember ellátottság

Megkérdeztem, hogy a minőségügyi tevékenységek elvégzéséhez hány minőségügyi munkatársra számíthatnak. A válaszadó szervezetek átlagos szakember létszáma majdnem 2 fő (1,95). A válaszadó 38 szervezet közül csupán 10-ben (26%) van teljes munkaidőben minőségüggyel foglalkozó szakember (15 fő), rész munkaidőben minőségüggyel kapcsolatban 30 vállalkozásnál 60-an dolgoznak. A főállásúak közül csupán hatan (40%) rendelkeznek minőségügyi iskolai végzettséggel, kilencen (60%) tanfolyamon vettek részt. A részmunkaidőben minőséggel foglalkozók közül 13 fő szakirányú végzettségű, míg 41 fő tanfolyami képzésen vett részt. A fenti adatok véleményem szerint nagyon gyengék, és a szakirányú munkavállalók kis létszáma magyarázhatja a korábban ismertetett nagyarányú külső szakértői igénybevételt.

A csoportosulások ódzkodnak a bevezetés, kiépítés belső végrehajtásától (78%-ban külsős végezte). Közepes erősségű kapcsolat mutatható ki a motiváció és a bevezető személye között. Ahol régi munkatársak végezték a rendszer bevezetését, ott szinte 100%-ban belső motiváció miatt építették ki a rendszert, míg azoknál, akik külső kényszer hatására döntöttek a bevezetés mellett, a külső szakértők igénybevétele dominál.

A működtetést több mint 80%-ban házon belül oldják meg, új munkatársat 18%-ban vettek fel, míg 66%-ban régi munkatárs kapta az új feladatokat. Ez részben abból adódik, hogy a vállalkozások jobban bíznak magukban, hiszen a keretek, eljárások, nyomtatványok adottak, nem egy teljesen új dolgot kell megvalósítaniuk. Másrészt a belső munkatárs „olcsóbb”, és inkább a bevezetésre szánnak egyszeri nagyobb összeget. A pályázati kiírások is ezt szorgalmazták, mert a bevezetéshez kapcsolódó szakértői költségek egy része került támogatásra.

Összességében a válaszadók elégedettek a felkészítővel, 20% fogalmazott meg kritikát a munkájukkal szemben. 12% a hozzáértést nem vitatta, de nem volt megelégedve az elvégzett munkával, míg a válaszadók fennmaradó 8%-a szerint a szakmailag nem voltak elég felkészültek. A felkészítővel folytatott szakmai mélyinterjúkban szóba került, hogy nagyon sok a félig felkészült,

rendszerdokumentáció sablonnal rendelkező szaktanácsadó, akik nem törődve a cég jellegzetességeivel szinte csak az adatokat módosítja a kiépítés során.

Információ ellátottság

Értelmezésemben két részre osztottam az információszerzést és segítségkérést, mert az elsőt egy passzív információáramlásnak tartom, a második eset pedig aktív cselekvést igényel a termelőtől.

Hatósági információkat a válaszadók 1/3-a soha nem keres, igaz ugyanennyien rendszeresen olvassák ezeket a kiadványokat. Azonban a minőségügy egyes területei (pl. élelmiszerbiztonság, higiénia, nyomon követhetőség) hatóságilag szabályozottak, így problémát okozhat ezek betartása, és nem ismerete nem mentesíti a válaszadókat. A szakmai szervezetek 80% fölötti választ kaptak a két leggyakoribb rovatban, ami szinte teljesen egyezik a tagságuk arányával, ebből arra következtetek, hogy tagságuk nem jelképes, hanem ki is használják – legalábbis passzív – információgyűjtésre. Az első kézből származó információkat nagyobb arányban szerzik a tanúsító szervezetektől, mint maguktól a szabvány tulajdonosaitól. Ennek indoka, hogy a tanúsító szervezetek vannak jelen az országban, legalább ellenőri szinten, és hamarabb adnak ki magyar nyelvű tájékoztatást, részben átvéve a szabvány tulajdonosok feladatát, akik legfeljebb a saját nyelvükön és/vagy angolul tájékoztatnak. A szaktanácsadók, felkészítők a válaszadók 75%-ában a működtetés folyamán is szolgálnak információval, az adatok alapján akkor is, ha a működtetést már munkatársak végzik. Számomra meglepő módon a vevők kisebb szerepet kapnak, pedig a legnagyobb befolyással kellene, hogy bírjanak az általuk feldolgozott vagy értékesítésre megvásárolt termékek minőségére, a termelőtől elvárt rendszerekkel, tanúsítványokkal kapcsolatos információ áramlására. Hogyan lehetséges a vevő elvárása szerinti terméket előállítani, úgy, hogy a termelők közel 16%-a sosem jut a minőségre vonatkozó információhoz vevőjétől?!

A részvételt, erőfeszítést igénylő információszerzésre külön rákérdeztem, mert úgy vélem, ez realisabb képet fest a termelők témában kifejtett aktivitásáról. A válaszadók leggyakrabban (66,7%-uk kért már) a tanúsító, ellenőrző szervezetekhez fordulnak segítségért, utánuk következnek csak a szaktanácsadók (közel 54%), és utánuk a szakmai szervezetek (majd 49%). Ezzel szemben a felkészítői mélyinterjú szerint a termelők elsődlegesen egymástól, a többi termelőtől kérnek segítséget, és utána következnek a felkészítők, míg a szakmai szervezeteket „nagyon távolinak” érzik.

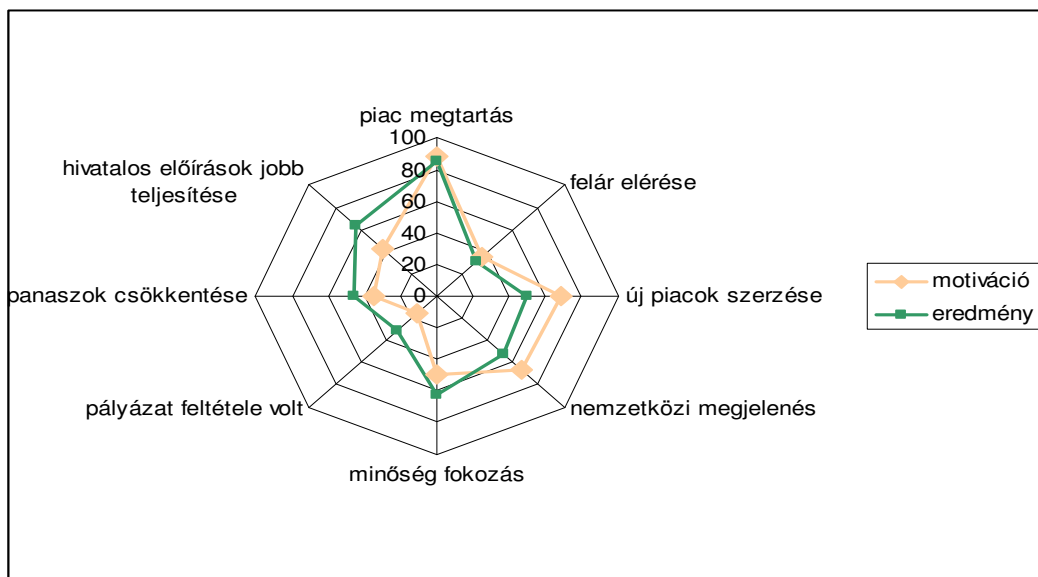
Az első két csoport megegyezik abban, hogy a termelőknek amúgy is kapcsolatban kell lenniük velük, így a legkevesebb hozzáadott aktivitást kívánja tőlük a kapcsolattartás, hiszen a szabványok többsége évi több ellenőrzést (külső, belső) ír elő. Két magyarázatot találtam a tanúsító-ellenőrző szervezetek elsőségére. Az egyik, hogy valódi kockázatot és megítélést az ő véleményük (tanúsítvány, igazolás) rejt. A másik pedig, hogy – ideális esetben – ők rendelkeznek a

legnaprakészebb, legújabb közvetlen információkkal, és bennük jobban bíznak a termelők (implicit a szaktanácsadóknak, naprakészségükben kevésbé). Figyelemfelkeltő eredmény született a tudományos, kutató és oktatási intézmények esetében, hiszen a válaszok szerint egyetlen esetben jutottak el a termelői szervezetek hozzájuk, hogy segítséget kérjenek.

3.6 A működtetett minőségügyi rendszerek eredményei a válaszadók számára

Mivel erőforrásokat önként csak oda szabad befektetni, ahonnan valamilyen formában megtérül, ezért a válaszadók rendszerek működtetésével elért eredményeit is vizsgáltam. Kiemelkedően legfontosabb eredmény a piacaik megtartása, a válaszadók több, mint 63%-a (a maximális pontszám 85%-a) jelölte nagyon fontosnak. A bevezetett rendszerek, tanúsítványok nélkül sokan nem szállíthattak volna tovább legalább vevőik egy részének. Ez az arány szinte teljesen megfelel a külső kényszer miatt rendszert bevezetők arányával. A sorrendben következő két tényező, a hivatalos előírások jobb teljesítésének és a termék minőség fokozásának fontossága (63, 62%) minimális különbséget mutat. Kissé lemaradva következik az új piacok elérése (nemzetközi piaci megjelenés és a bővülő vevőkör). A csekély eredmények között van a panaszok csökkenése és a hatékonyabb működés (45 és 44%). A rendszerek bevezetése jellemzően nem hozott eredményt pályázat elnyerésében, felár elérésében, a szakmai díj, elismerés odaítélésében; a dolgozói elégedettségét egyetlen válaszadó esetében sem növelte a bevezetett rendszer. Szakmai díjat 8 válaszadó jelölt meg a minőségügyi rendszere eredményeképpen. A válaszadók háromszor említették a Magyar Agrárgazdasági Minőség Díjat, háromszor a Kiváló Magyar Élelmiszer védjegy elnyerését, kétszer Hortico Termék Nagydíjat.

Az elért eredmények összevetve a motivációkkal együttesen láthatóak a következő, 8. ábraán.

8. ábra: A válaszadók motivációinak és észlelt eredményeinek összevetése

A piac megtartás fő motiváció szinte teljesen megvalósult. Az új piacok szerzése, nemzetközi megjelenés elmaradt a várakozásoktól, vagyis optimistábban voltak a termelők, nagyon bíztak abban, hogy a tanúsítvány utat nyit nekik, és ez nem teljesen vált valóvá. Kissé elmarad a felár elérése a várttól; a kereskedelmi – feldolgozóipari kérdőívet kitöltők válaszai alapján a bio tanúsítvánnyal rendelkező termelők kivételével (és ők sem mindig!) nem érhető el felár, a rendszereket pénzügyileg nem értékelik, feltételezem azért, mert a fogyasztó felé sem tudnak magasabb árral élni.

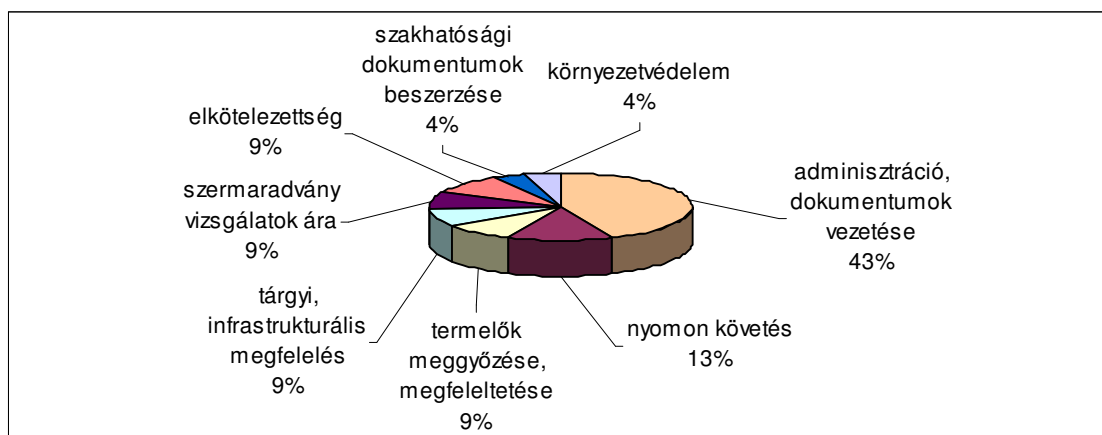
A kevésbé fontosnak értékelt többi motiváció viszont „túlteljesült”. A vevői panaszok a várnál jobban csökkentek, ez annak köszönhető, hogy a termékek minősége általánosan jobb lett. A hivatalos előírások jobb teljesítése az önkéntes rendszerek és a kötelező előírások átfedéséből, valamint a hatékonyabb, áttekinthetőbb működésből ered. Annak ellenére, hogy pályázati kellékként nem értékelték a rendszereket, az olvasható le az ábráról, hogy több esetben segített a pályázókon a rendszerek megléte.

A válaszadók konkrét eredményként említették, hogy elősegíti a nyomon követhetőséget és az élelmiszerbiztonságot, nagyobb arányú első osztályú terméket eredményez, és összességében a gazdálkodásuk „tudatosabb, követhetőbb, kiértékelhetőbb”, „átláthatóbb és összeszedettebb”, illetve „tudatosabb, célra vezetőbb”. Egy esetben megemlítették, hogy a HACCP és a Globalgap működtetése javította az üzemi eredményüket is.

Rendszereik legfőbb eredménye alapján két csoportot figyelhetünk meg; az egyik a piac megtartásához szükséges feltételként, elvárásként definiálja, a másik csoport lehetőségként tekint rá és a bizalomkeltés eszközének nevezi, ami elsőbbséget és jobb piaci lehetőségeket biztosít.

3.7 A rendszerekkel kapcsolatos nehézségek

A válaszokban ismertetett nehézségeket, akadályokat a 9. ábra mutatja.

9. ábra: A minőségügyi rendszerek működtetésével kapcsolatos legnehezebben teljesíthető előírások

A válaszadók a rendszerekkel – leginkább a bevezetésükkel– együtt járó magas költségeket jelölték meg legsúlyosabb nehézségként. Az a kevés (4 db) válaszadó, aki annak ellenére legalább részben kitöltötte a kérdőívet, hogy nem alkalmaz minőségügyi rendszert, mindegyik erre hivatkozott. Nem térül meg, mert a termelői árakban nem tudják érvényesíteni költségeiket. A költségekkel kapcsolatosan arra is választ kerestem, hogy a rendszerek költségét-hasznát gazdasági számításokkal kimutatják-e, vagy mi alapján hozzák meg döntéseiket és mondanak véleményt. A helyzet lesújtó, a 35 válaszadóból egyetlen szervezet végez kalkulációt a minőségügyi rendszer eredményéről, vagyis megalapozott kijelentésről nem beszélhetünk, amikor a válaszadók 90%-a azt mondja, hogy összességében költségnövekedést eredményez a rendszer fenntartása.

A legnehezebben teljesíthető elvárás egyértelműen az adminisztrációs teher, a rendszeres dokumentumvezetés, több, mint 40% panaszkodik erre és a mélyinterjúk is ezt erősítik, majd a nyomon követhetőség megvalósítása (pedig kötelező elem), illetve ugyanannyiszor említik a termelők meggyőzését, a rendszer iránti elkötelezettség megteremtését, az infrastrukturális feltételek megteremtését és a szermaradék vizsgálatok árát.

3.8 Új rendszerek bevezetése

A kérdőív utolsó kérdése, hogy a válaszadók terveznek-e a közel jövőben (további) minőségügyi rendszert bevezetni. A válaszok 26,7%-a valószínűsítette további rendszer bevezetését, 2 esetben Globalgap-et, 2 esetben a KMÉ védjegyet és egy ISO 22000 szabványt jelöltek meg. A nemmel válaszolók közül két esetben a meglévő rendszerük létszám bővítését tervezik, a többiek szinte kivétel nélkül akkor vezetnék be másik rendszert, ha a piac megkövetelné vagy kötelező volna. A bevezetési boom, úgy vélem a regisztrált szervezetek között lecsengett, egyrészt, mert már többségük rendelkezik vele, másrészt, aki megteheti, kivár, hátha a későbbiekben támogatással is megvalósítható. A kérdőív adataiból a kertészet többi termelőjére direkt következtetéseket nem lehetséges levonni, de szakmai véleményem és rálátásom alapján a nagyobb egyéni termelő vállalkozások és nem szövetkezetként működő egyéb termelői csoportok között továbbra is folyamatos a rendszerek bevezetése.

3.9 A magyar kertészet megítélése a kereskedelmi és feldolgozó oldal szemszögéből

Kiemelten fontosnak tartom, hogy a magyar kertészek megismerjék vevőik pontos elvárásait, tisztában legyenek azzal, hogy milyen a megítélésük, mely területeken kell és lehet fejlődniük a versenyképesség javítása érdekében. A következőkben röviden összefoglalom a vevői oldal összesített véleményét.

Arra kértem a válaszadókat, hogy értékeljék néhány szempontból a magyar zöldség-gyümölcs termékeket és termelőiket mindennapi tapasztalatuk alapján. Az előre megadott szempontok a termékek minősége, élelmiszerbiztonsága, az alkalmazott termesztéstechnológia, a termelők szállítási fegyelme és a TÉSZ-ek piac szervezése voltak.

Legmagasabb értéket (3,8), de így is csak erős $\frac{3}{4}$ -et kapott a termékek minősége. Véleményükben kifejtik, hogy rendkívül ingadozó, változó, egyszerre van jelen a nagyon jó és a piaci igényeknek nem megfelelő áru, ennek megfelelően kapott több ötös osztályzatot is. A mélyinterjúkban jó, kissé magasabb minősítést kapnak, de ugyanezek a kritikák jelennek meg, bár a felkészítő oldal képviselője hangsúlyozza, hogy a termelői oldalon sokkal jobb a minőség, mint, amit a vevő a pulton tapasztalhat. Az élelmiszerbiztonságot szintén négyes fölé osztályozták a mélyinterjúkban, sőt elhangzott az a vélemény, hogy „azzal nekünk nincsen gondunk”. Ezzel ellentétben alig haladja meg a középezt (3,3) a vevőktől kapott érték, és jeles egyetlen egy sincs a válaszok között. Az árukkal kapcsolatban –a kérdés jellege miatt– csak nyitott kérdést tettem fel. A vélemények szerint az ár jellemzően elfogadható, a nyugat-európaiakhoz képest olcsóbb, de egy esetben ennek ellenkezője is megjelent. Megemlítették, hogy a termelőknek nem biztosít megélhetést, nagyon ingadozó. Az interjúk során is kiemelték, hogy az ár a termelőnél alacsony, hangsúlyozva, hogy a kereskedelmi árrés miatt mire a vevőhöz ér a termék nagyon megdrágul. A technológiai és szállítási fegyelem már csak középezt ért, és csupán egy $\frac{3}{4}$ járt az interjúalanyoktól is. A válaszadók több szempontból közelítettek a termelőket érintő kérdéshez, ketten is megfogalmazták, hogy egyre kevesebben vannak. Egy vélemény szerint két nagy csoportra oszthatóak a profikra, akik főtevékenységként végzik, és a háztáji kiegészítésként termesztőkre, közöttük a különbség hatalmas. Azonos arányban vélik úgy, hogy „csekély arányuk nőtt még fel a multikhoz” és hogy jó szakemberek, csak „nagyon nehéz velük megértetni az új termelési és minőségi rendszerek jelentőségét; rábírní őket az alkalmazására, még nehezebb...”. Megemlítik, hogy nem kellően szervezett és átgondolt tevékenységek alapján végzik munkájukat. Másik kritika, hogy nem tudnak összefogni, egy interjú magyarázattal is szolgál: „bizalomvesztettek a jelenlegi struktúrával szemben” ill. – ez már részben átvezet a következő kérdésre – tevékenységük koordinálatlan. A TÉSZ-ek piacszervezését nagyon lehúzták, a mélyinterjúkban 2,1 illetve a vevői oldaltól pedig 2,4-es osztályzatot kaptak, ezt biztosan befolyásolta a közel múlt számos csődje és felgyülemlett problémája, de az eredmény nagyon gyenge, egyértelmű változtatásra lenne szükség.

A termelők számára a legnehezebb minőségügyi elvárás a kereskedők, feldolgozók szerint az egyenletes jó minőség és mennyiség szállítása, illetve a termelőkkel összhangban a nyomon követhetőség nehézségét emelik ki. Talán a fenti értékeknek is köszönhető, hogy saját vevői auditokat több mint 71%-uk végez legalább esetenként a termelőknél, a meglévő rendszerek, tanúsítások ellenére.

3.10 Új és újszerű tudományos eredmények

- Többváltozós statisztikai módszerekkel vizsgáltam a regisztrált termelői csoportok és termelői értékesítő szervezetek minőségügyi ismereteit és annak érdekében rendelkezésre álló erőforrásait, és megállapítottam, hogy általános minőségügyi ismeretük gyenge, csupán az általuk alkalmazott rendszerek követelményeivel vannak alaposabban tisztában, ezért nem tudják kihasználni a rendszerek működéséből fakadó pozitív hozadékokat. Szakember ellátottságuk átlagosan kevesebb, mint kettő fő, és a válaszadó csoportosulások csupán 26%-ában van teljes munkaidőben minőségüggyel foglalkozó munkatárs, véleményem szerint ezzel magyarázható a nagyfokú külső, szakértői függésük is.
- Minőségügyi rendszerek bevezetését kiváltó motivációikat statisztikailag elemezve arra a következtetésre jutottam, elsőként, hogy bár a külső kényszer hatása az elsődleges, már megjelent a belső motiváció, az elkötelezettség az egyenletes jó minőségű termék előállítására. A felsorolt motivációs tényezőkből faktoranalízis segítségével kialakítottam három mögöttes, látens faktort, amit külső kényszernek, külső motivációnak és belső motivációnak neveztem el, majd ezek alapján klaszterelemzéssel a válaszadókból három elkülönülő csoportot képeztem (külső kényszer vezéreltek, külső motiváltak, belső motiváltak). A klaszterezés eredményeit diszkriminancia analízissel erősítettem meg.
- Felmértem a regisztrált termelői csoportok rendszer alkalmazási szokásait, a válaszadók 90%-a alkalmaz legalább egy rendszert, de jellemzően többet működtetnek párhuzamosan. Legnagyobb arányban a Globalgap rendszert alkalmazzák (70%), és további 14% tervezi bevezetni a közeljövőben. A rendszerekbe viszont átlagosan a tagjaiknak csupán 50%-át vonták be. Önkéntes élelmiszerbiztonsági rendszereket (20% alatt) alig alkalmaznak kivéve a hűtő és feldolgozó kapacitással rendelkezők számára kötelező HACCP rendszert. A Kiváló Magyar Élelmiszer védjegyet 12%-uk alkalmazza legalább egy termékén.
- Kérdőíves felméréssel megkérdeztem a friss magyar zöldség-gyümölcs termékeket forgalmazó kereskedelmi és feldolgozó szektort (vevői oldalt) is a minőségügyről, a magyar kertészet megítéléséről. Feltártam termelő és vevő közötti megítélésbeli különbségeket, illetve eltéréseket fedeztem fel a vevők elvárásaiban a vevők jellege szerint. A vevők csoportjai között eltérés mutatható ki a terméktulajdonságok fontosságában, míg a kereskedőknek a szűk termékminőség a fontos, addig a feldolgozóiparnak a termék biztonsága, nyomon követhetősége és a higiénia a döntő.

4. Következtetések és a javaslatok

A jövő ellátási láncának fejlődési iránya egyértelműen a minden elemében szabályozottság felé mutat, és a kertészetnek is fel kell zárkóznia a többi szereplő szintjére. A kérdés csak az, hogy ez a szabályozottság mennyiben lesz önkéntes, szabadon választott vagy kötelező. A minőségügyi rendszerek egy része, különösen az alapszintű, az élelmiszer-kereskedelem és –feldolgozók számára minimumkövetelményeket tartalmazók közül már ma is van „kvázi-önkéntes”, ami a gyakorlatban szinte minden szállítás feltétele (például Globalgap). A mai viszonyok ismeretében kijelenthető, hogy a minőség-rendszerek számának növekedése ugyan lassul, de jelentőségük nem fog visszaszorulni. Végtelenül fontos, hogy az ellátási lánc minden résztvevője megértse annak az üzletmenetnek, piaci működésnek a természetét és dinamikáját, amiben érintett.

Az exportáló vagy nemzetközi vállalkozásokhoz, kereskedelmi láncokhoz beszállító illetve beszállítani kívánó magyar termelők, termelői csoportosulásoknak is alkalmaznia kell a világszerte elfogadott rendszereket. A korábban említett értékesítési orientációk döntő hányadában a szervezetek már alkalmaznak rendszerint több minőségügyi rendszert, vagyis a helyzet nem annyira rossz, legalábbis a „fehér” szektorban működő gazdaságok esetén. Legnagyobb hátrányának a valós adminisztrációs és pénzügyi terheket tekintik, és a leggyakrabban alkalmazott alaprendszerek esetében nem beszélhetünk bevétel növekedésről, a termelési költséget megemeli az ellenőrzés és tanúsítás, viszont felárat a termelők nem tudnak elérni. A hozzáadott értéket teremtő rendszerek estén pedig a felár jellemzően a kereskedőnél csapódik le, egyetlen kivétel a biotermékek kereskedelme. Véleményem szerint nagyon fontos volna a most formálódó új közösségi minőségpolitikában a rendszerek kölcsönös megfeleltetését, összevont auditját szorgalmazó elveket, elvárásokat megfogalmazni a rendszerek tulajdonosaival szemben, a termelők párhuzamos rendszerek működtetésével járó terheinek csökkentése érdekében.

Az is megfigyelhető, hogy a bevezetésben és működtetésben túlzottan domináló külső kényszer következtében a lehetséges pozitívumokat végig sem gondolják. Legfontosabb hatásuk a termelők szemléletváltása; a minőségi szemléletük kialakítása, amely az elmúlt évtizedben jelent meg szélesebb körben. Az odafigyelés, ellenőrzés, az áttekinthetőbb folyamatok a működés hatékonyságának növekedéséhez vezethet, valamint ha nem „papírt vesznek” rendszer kiépítés helyett, akkor érezhetően javítja a termékbiztonságot és a minőséget, ezáltal csökkenti és könnyebben kezelhetővé teszi a vevői panaszokat valamint segíti a hatósági előírások teljesítését is. Úgy gondolom, a szaktanácsadók sokszor előforduló helytelen eljárása, mely szerint egy előre kidolgozott rendszert erőltetnek a vállalkozásokra idő, energia és költség megtakarítási céllal (maguknak) szintén hátrányosan érinti a kialakulóban levő minőség szemléletet.

A termelői csoportok sikeres működéséhez kulcskérdés a kezdeti vonakodás, ellenállás legyőzése és a bizalom növelése, ami sajnos a magyar viszonyok között nagyon nehezen megvalósítható, és az itthon látott jelenlegi példák egyelőre nem is erősítik ezt a termelőkben. A nemzetközi kiskereskedelmi láncoknak ma jelentős hatalma van a beszállítók felett. A termelői szerveződések valamely formájának (de életképes méretben!) létrehozása segíthet kiegyenlíteni a termelők és a kiskereskedelmi láncok közötti erőkapcsolatot, valamint az ágazat tisztulását, fehéredését is elősegítheti (AKI becslés: a feketekereskedelem aránya 25-30%-os). Itthon is fokozódik a másodlagos együttműködések kialakulása, de ennél szűkebb termékcsoporthoz, akár egy nagy volumenben előállított termék esetében is látok lehetőséget az együttműködések kialakítására (pl. paradicsom, fűszerpaprika termelők nemzeti szintű valódi értékesítő szervezete. A specializáció könnyebbséget jelenthet a termékek minőségi követelményeinek teljesítésében is.

Ugyanakkor a technológiai változások is elodázhatatlanok. A hagyományos rendszereket a növekvő hatékonyságnak, a költségcsökkentésnek kell alávetni, úgy, hogy a fogyasztói elvárásoknak megfelelő termékeket és szolgáltatásokat nyújtsanak. Az infrastrukturális lemaradásunk is nehezíti felzárkózást, ezek egy része alapvetően meghatározza a higiéniát, élelmiszerbiztonságot és ezeken keresztül a minőséget, ami a piacon elmaradhatatlan.

Véleményem szerint a fenti fejlesztések megvalósíthatatlanok a magyar tökeszegény kertészetekben állami, közösségi pénzek, pályázatok nélkül. A korábbi minőségüggyel kapcsolatos pályázatok mihamarabbi újraéledésére van szükség, a felmérés adataiból egyértelműen látszik egy-egy pályázati kiírás évében a bevezetett rendszerek mennyiségére gyakorolt hatása, mert a bevezetés rövid idő alatt nagy költségigényű, ami még nagyobb terhet ró a gazdálkodókra. Erre nemzeti és közösségi források is rendelkezésre állhatnak (1698/2005/EK a kertészeti termelők élelmiszer-minőségi rendszerekben való részvételre ösztönzésként, illetve elsődleges termékek hozzáadott értéknövelésére, valamint a piacra jutási lehetőségeik javítására).

Szót kell még ejtenem a szélesebb körű együttműködésekről, akár vertikális együttműködések kialakítása keretében a kereskedőkkel, feldolgozókkal; ez utóbbi termeltetési szerződésekkel részben jelen van, de a válaszok alapján a vevő és termelő közötti kapcsolatok nem kielégítőek, információáramlás alig van, de ez sajnálatosan elmondható az egyéb szereplők irányába is (szakmai szervezetek, kutató- és oktatóintézetek). Az együttműködések értelmében az oktatási intézmények és a termelők megoszthatják egymással problémáikat, közös projekteket dolgozhatnak ki a versenyképesség növekedése érdekében, a kutatások a kertészek akut problémákra keresnek a választ, az intézmények tanulói pedig gyakorlati tapasztalatot szereznének a közös munka során.

A hazai piacra illetve feldolgozóknak értékesítő gazdáknak javaslom egy hatósági ellenőrzéssel kombinált rendszert kialakítását, ahol igazolást vagy tanúsítványt szerezhetnek az alapfeltételek és a legfontosabb vevői követelések teljesítéséről. A rendszer a belföldi piaccal

rendelkező termelők esetén kiválthatná a külföldi alapfeltétel-rendszereket, kisebb költséggel járna, és az az előnye is megvolna, hogy az állami irányítás sokkal több adattal rendelkezne a termelői körrel. Továbbá megfontolandónak tartom, hogy a hatóság ismerje el az önkéntes rendszerek működtetését (pozitív diszkrimináció), és kockázatbecslés alapján értékeljék a vállalkozások színvonalát, az ellenőrzési gyakoriság szükségességét.

Fogyasztói védjegyből a magyar piacon sok áll rendelkezésre, de ismertebb, valódi rendszeresen (független) ellenőrzött minőségbiztosítási rendszernek talán csak a KMÉ rendszerét fogadom el. Javaslok egy kifejezetten kertészeti termékek számára létrehozott tanúsítási rendszert, amely esetleg összeköthető a korábban említett hatósági integrált ellenőrzéssel. Ennek lehetőségét a KMÉ rendszeren belül a kertészeti termékek fokozott kiemelésére szolgáló alprogramban látom (pl. „KMÉ friss” néven), de sikerességének feltétele a jó közösségi marketing tevékenység melléhelyezése!

Az értekezés témakörében megjelent publikációk

Folyóiratcikkek:

1. Czeglédi M. (2011): A magyar kertészet minőségügyi helyzetelemzése, *Kertgazdaság*, in press
2. Czeglédi, M (2011): Analysis of Quality Schemes' application in the Hungarian Horticulture, *Acta Horticulturae*, in press
3. Czeglédi, M. (2010): Analysis of Quality Schemes in the Hungarian Horticultural Producers' Cooperatives, *Journal of International Scientific Publication: Ecology and Safety*, Vol. 4. 2:104-112 p.
4. Czeglédi, M. (2008): Quality assurance in the horticulture. *Annals of the faculty of Engineering Hunedora*, Vol 7. No. 2. 179-182 p.
5. Czeglédi M. (2007): A friss zöldségtermesztésben alkalmazható minőségügyi rendszerek bemutatása. *Zöldségtermesztés*, XXXVIII. (3) 15-19. p.
6. Mezei M. (2007): A minőségbiztosítás és lehetőségeinek ismerete a magyar kertészek körében. *Élelmiszervizsgálati Közlemények*, LIII. (1) 45-51 p.
7. Czeglédi M. – Kiss O. (2007): The significance of logos, brands and trademarks on the horticultural products. *Lucrari Științifice* (Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară a Banatului, Timisoara) Seria I, IX (1), 313-321. p.
8. Czeglédi, M. – Ferencz, Á. (2006): Introduction of quality assurance system and its cost in the Hungarian horticulture, *Annals of the Faculty of Engineering Hunedora*, Vol. 5. No. III. 25-28. p.

Egyéb értékelhető cikk:

1. Czeglédi M. (2007): Tanulságok a minőségtanúsítás kapcsán. *Zöldség és Gyümölcs piac*, X (8-9-10) 18-19. p.

Konferencia kiadványok (magyar nyelvű, teljes):

1. Czeglédi M. (2009): A magyar TЭСZ-ek minőségügyi rendszerrel kapcsolatos motivációi és érzékelt eredményeik, Erdei Ferenc V. Tudományos Konferencia, Kecskemét, 2009. szeptember 3-5., 590-595 p.
2. Czeglédi M. (2007): Quality assurance systems in the horticulture, Erdei Ferenc IV. Tudományos Konferencia, Kecskemét, 2007. aug. 27-28., 464-467 p.
3. Mezei M. (2005): Az élelmiszerbiztonság jelentősége és lehetőségei a kertészeti termelésben, Erdei Ferenc III. Tudományos Konferencia, Kecskemét, 2005. aug. 23-24., I. kötet 553-558. p.

Konferencia kiadványok (magyar nyelvű, összefoglaló):

1. Ferencz Á. – Czeglédi M. (2007): Minőségbiztosítás szervezése és költségei a magyar kertészeti vállalkozásokban. Agrárgazdaság, vidékfejlesztés, agrárinformatika Nemzetközi Konferencia,

Debreceni Egyetem, Agrártudományi Centrum, Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar, 2007. március 20-21.

Nemzetközi konferencia (angol nyelvű, teljes):

1. Ferencz Á. – Czeglédi M – Lévai P. – Berde Cs. (2010): The Role of Quality Schemes in the Hungarian horticulture, Special focus on the European Geographical Indications, 2010 2nd International Conference on Chemical, Biological and Environmental Engineering, 2010. november 2-4, Cairo, Egyiptom
2. Czeglédi M (2009): Application of Quality systems of fresh fruit and vegetables, 2nd International Economic Conference, 2009. április 2-3., Kaposvári Egyetem, Kaposvár, elektronikus, 1-6. p.
3. Czeglédi M. (2009): Spreading of quality systems in horticulture, 44th Croatian & 4th International Symposium on Agriculture, 2009. február 16–20., Opatija, Croatia 149-152 p.
4. Czeglédi M. (2008): Quality assurance schemes in horticulture advantage or pre-requisite? 43rd Croatian & 3rd International Symposium on Agriculture, 2008. február 18–21., Opatija, Croatia 199-202 p.
5. Czeglédi M.(2007): Is horticulture the weakest link in case of food quality?, Youth seeks progress, Lithuanian University of Agriculture, 2007. április 13-14. 151-154. p.
6. Czeglédi M. – Ferencz Á.(2006): Quality assurance system for sustainability, Sustainability of the Agri-food chain, EFFoST, The Hague, The Netherlands, 2006. november 7-9. 316-320 p.
7. Mezei M.(2005): Labelling for safety and quality in Hungary, INTRADFOOD EFFoST Conference 2005 október 25-28., Valencia, Spain, Volume I. 573-577. p.

Nemzetközi konferencia (angol nyelvű, összefoglaló):

1. Czeglédi M. (2010): Analysis of Food Quality Schemes' Application in the Hungarian Horticulture, IHC 2010, 2010. augusztus 22-27, Lisszabon, Portugália, Abstracts, Vol II. p. 626.